

УДК 351.82:338.24

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.53>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Пархоменко-Куцевіл Оксана,

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: 0000-0002-0758-346X

У статті проаналізовані наукові підходи до питання формування та розвитку воєнної безпеки. Обґрунтована важливість формування системи воєнної безпеки, яка характеризує стан суспільних відносин даної соціальної та військово-політичної системи, її компонентів, за якого забезпечується ефективна протидія впливу зовнішніх і внутрішніх військових загроз, тим самим у військовій сфері створюються умови для стабільного динамічного розвитку даного суспільства.

З'ясовано, що воєнна безпека стає найважливішим пріоритетом держави. У свою чергу, це приводить до виникнення специфічної діяльності щодо її забезпечення, під час якої відбуваються формування системи воєнної безпеки, її вдосконалення, підтримка на необхідному рівні, що визначається, з одного боку, військово-політичною ситуацією, а з іншого – повноваженнями держави. У процесі цієї ж діяльності відбувається і практичне відображення воєнних загроз, що виникають.

Обґрунтовано, що воєнна безпека як складова частина національної безпеки – це складна категорія, що характеризує стан суспільних відносин даної соціальної та військово-політичної системи, її компонентів, за якого забезпечується ефективна протидія впливу зовнішніх і внутрішніх військових загроз (збройного насильства), тим самим у військовій сфері створюються умови для стабільного динамічного розвитку даного суспільства.

Автором доведено, що на тепер постала об'єктивна потреба у формуванні Доктрини воєнної безпеки в умовах війни, де треба врегулювати питання професіоналізації Збройних сил України, оптимізацію державного управління у сфері оборонно-промислового комплексу, збільшення фінансування на наукові розробки інноваційних засобів захисту військовослужбовців, інноваційну зброю, передбачити проведення форсайт-досліджень у сфері воєнної безпеки з урахуванням сучасних глобалізаційних викликів і небезпек, виокремити проблеми економічної, екологічної, кадрової, продовольчої безпеки з урахуванням гарантування воєнної безпеки, визначити пріоритети розвитку воєнної безпеки на 5, 10 та 30 років.

Ключові слова: національна безпека, воєнна безпека, глобалізація, професіоналізація збройних сил, економічна безпека, воєнний потенціал, кадровий потенціал.

Parkhomenko-Kutsevil Oksana. Theoretical basis of the formation and development of the military security of Ukraine

The article analyzes scientific approaches to the issue of formation and development of military security. The author substantiates the importance of the formation of a military security system, which characterizes the state of social relations of this social and military-political system, its components, which ensures effective countermeasures against the influence of external and internal military threats, and thereby creates conditions for the stable dynamic development of this society in the military sphere.

The author found out that military security is becoming the most important priority of the state. In turn, this leads to the emergence of specific activities related to its provision, during which the military security system is formed, improved, and maintained at the required level, which is determined, on the one hand, by the military-political situation, and on the other, by the powers of the state. In the course of the same activity, there is also a practical reflection of emerging military threats.

The article substantiates that military security as a component of national security is a complex category that characterizes the state of social relations of this social and military-political system, its components, which ensures effective countermeasures against the influence of external and internal military threats (armed violence), and therefore it is in the military sphere that conditions are created for the stable dynamic development of this society.

The author proved that today there is an objective need for the formation of the Doctrine of military security in war conditions, where the issues of professionalization of the Armed Forces of Ukraine, optimization of state management in the field of the defense-industrial complex, increased funding for scientific development of innovative means of protection for servicemen, innovative weapons, provide foresight studies in the field of military security taking into account modern globalization challenges and dangers, identify problems of economic, ecological, personnel, food security taking into account the provision of military security, determine priorities for the development of military security for 5, 10 and 30 years.

Key words: national security, military security, globalization, professionalization of armed forces, economic security, military potential, personnel potential.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Життєво важливі інтереси будь-якої держави ґрунтуються на національному надбанні та національних цінностях, що забезпечуються можливостями економіки, політичної та військової організації держави, а також духовно-моральним та інтелектуальним потенціалом суспільства. Основою формування національної безпеки є воєнна безпека. Воєнна безпека – складний феномен, який варто аналізувати з урахуванням сучасного етапу розвитку держави, викликів, які стоять перед Україною нині, та прогнозування й дослідження, а також моделювання військових викликів і глобальних небезпек майбутнього для формування стратегії воєнної безпеки України. Тому натеper актуалізується питання аналізу теоретичних засад формування та розвитку воєнної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми воєнної безпеки часто аналізують із погляду гарантування національної безпеки. Так, Ю. Луценко досліджує проблеми у сфері державної безпеки України, звертає увагу на те, що за наявності воєнної безпеки можливе вирішення багатьох завдань щодо гарантування національної безпеки та створення необхідних умов для стабільного розвитку політичних, економічних, соціальних, екологічних, духовних, інтелектуальних, демографічних засад життєдіяльності суспільства [1]. М. Ковалів і В. Іваха аналізують питання воєнної безпеки як чинника стабільності суспільства та взаємозв'язок між стабільністю суспільства та воєнною безпекою [2]. П. Мінеєв розглядає рекомендації щодо викладання методики визначення рівня воєнної безпеки для слухачів оперативного-тактичного рівня навчання [3]. В. Артемов, В. Хорошко, Ю. Хохлачова, В. Погорелов обґрунтовують, що акценти воєнної боротьби зміщуються в бік практичної реалізації інформаційних технологій, і аналізують проблеми інформаційно-воєнної безпеки [4]. В. Перевалова, О. Кузьменко, Я. Григоренко досліджують теоретичний аспект правових категорій «воєнна безпека» й «обороздатність держави», зазначають відсутність конкретизації цих понять у законодавстві [5]. І. Свіда обґрунтовує стратегічні вимоги до організації опрацювання інформації в інтересах системи гарантування воєнної безпеки та надає рекомендації щодо алгоритмізації процесу її опрацювання у стратегічній ланці управління системи гарантування воєнної безпеки України [6]. Отже, воєнну безпеку часто аналізують з погляду гарантування національної безпеки, а також інформаційної безпеки, водночас нині постала необхідність в інноваційному підході до проблеми воєнної безпеки з урахуванням повномасштабного вторгнення Росії на територію України, глобалізаційних викликів і небезпек, а також сучасних проблем, які виникають в умовах воєнного часу.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Нині, в умовах воєнного часу, збройної агресії Росії на території України, потребує змістовного переосмислення поняття воєнної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останніми роками посилилася увага до гарантування безпеки, що охоплює політичну, економічну, військову, екологічну, продовольчу, національну й інші види. Проблема гарантування безпеки зумовлює формування специфічних військово-економічних відносин і закономірностей, що потребують системного аналізу. Економіка безпеки постає, по-перше, як частина економіки, яка обслуговує захист життєво важливих інтересів суспільства, по-друге, у конкретному вигляді – як сукупність спеціальних (функціональних) економік, які забезпечують конкретні функціональні види безпеки [7].

Економічне забезпечення воєнної безпеки здійснює економіка військової сфери.

Формування професійних збройних сил, їх підготовка, професійний розвиток і забезпечення їх функціонування потребують витрат великих обсягів економічних ресурсів. Отже, однією зі складових частин воєнної безпеки є економічна безпека.

Потреба держави та суспільства гарантувати собі воєнну безпеку є природною та неминучою. Однак сутність і зміст поняття «воєнна безпека» зумовлені конкретно-історичними умовами, що відображають усе розмаїття суспільних відносин конкретного соціуму на окремому етапі його існування. Загрози збройних конфліктів породжують закономірне прагнення їх усунути, мінімізувати, створити атмосферу захищеності інтересів країни, держави, населення від зовнішньої (насамперед) військової сили.

Воєнна безпека стає найважливішим пріоритетом держави. Це, своєю чергою, приводить до виникнення специфічної діяльності щодо її забезпечення, під час якої відбуваються формування системи воєнної безпеки, її вдосконалення, підтримка на необхідному рівні, що визначається, з одного боку, військово-політичною ситуацією, а з іншого – повноваженнями держави. У процесі цієї ж діяльності відбувається і практичне відображення воєнних загроз, що виникають.

Варто розуміти, що воєнна безпека – це лише один бік загальної системи національної безпеки, хоча вона надзвичайно важлива та багато в чому навіть визначальна. Вона, як і інші види безпеки, служить забезпеченню умов ефективного функціонування суспільства, держави й особистості як у мирних

умовах, так і в ситуації військового конфлікту. Унаслідок цього вона є важливим елементом, гарантом суспільного прогресу.

Незважаючи на значущість і важливість цієї сфери, поняття «воєнна безпека» не має єдиного визначення, а також зазначений феномен мало досліджується в аспекті публічного управління. У низці наукових досліджень і концептуальних державних документів замість поняття «воєнна безпека» уживаються терміни «безпека в оборонній сфері», «оборонна безпека», «публічна безпека», «безпека держави», «обороноспроможність країни» тощо. Що не є цілком коректним, оскільки не досить точно визначає сферу та сутнісні відносини діяльності, що забезпечує захист саме від воєнного конфлікту.

Вітчизняні вчені зазвичай визначають воєнну безпеку через відсутність для України військових небезпек і погроз, мінімізацію або ліквідацію воєнних небезпек і погроз українському суспільству, розглядають її як культурно-історичний феномен, як можливість адекватного реагування на військові загрози, гарантовану здатність країни протистояти застосуванню чи загрозі застосування військової сили, її готовність відбити збройні напади ззовні та придушити збройні виступи всередині країни [8]. Тому воєнна безпека найчастіше розуміється як стан соціальної та військово-політичної системи, за якого забезпечується захищеність держави (суспільства, особистості) від військових загроз.

У звичайних умовах нормальна життєдіяльність суспільства підтримується політичною, правовою й економічною системами, що історично склалися, сформованим механізмом управління, який передбачає можливість застосування державно-владних заходів для забезпечення стабільності в державі. Такі заходи дозволяють підтримувати в суспільстві правопорядок, гарантувати громадську безпеку, охороняти права та свободи громадян, законні інтереси суспільства та держави тощо. Однак їх застосування ефективно лише в умовах стабільної суспільно-політичної обстановки та неможливе тоді, коли виникають надзвичайні (екстраординарні, екстремальні, особливі) обставини, що порушують нормальну життєдіяльність громадян, функціонування суспільства та держави [9].

Поняття «воєнна безпека», будучи похідним від категорії «безпека», відображає специфічну сторону останньої, пов'язану з використанням сили як агресором (реальним чи потенційним), так і його жертвою [10]. Субстанційною ознакою воєнної безпеки є використання засобів збройної боротьби на користь національної безпеки.

Звісно, воєнна безпека – явище набагато більш складне, що вимагає врахування багатьох чинників і компонентів. Воєнна безпека охоплює: систему ідей і поглядів на захист держави та суспільства, визначену ідеологію; діяльність, спрямовану на запобігання воєнній небезпеці, ліквідацію військових загроз; стан суспільних відносин, якому властива захищеність національних інтересів від загроз, пов'язаних із силовим вирішенням міжнародних і внутрішньополітичних проблем; систему державних інститутів, покликаних захищати суспільство та його громадян від зовнішньої військової експансії та силового тиску внутрішніх сепаратистів; властивість соціальної системи зберігати власну стабільність, тобто можливість стійкого динамічного розвитку, цілісність, самостійність, усупереч зовнішній військовій експансії; здатність держави відстоювати свої життєво важливі інтереси.

Окрім того, воєнна безпека може виступати в ролі елементу суспільної свідомості, цілепокладання, суспільної настанови, цінності, національного інтересу тощо. Важливо наголосити, що воєнна безпека – одна з необхідних умов сталого динамічного розвитку всієї соціальної системи.

Отже, як складова частина національної безпеки воєнна безпека – це складна категорія, що характеризує стан суспільних відносин даної соціальної та військово-політичної системи, її компонентів, за якого забезпечується ефективна протидія впливу зовнішніх і внутрішніх військових загроз (збройного насильства), тим самим у військовій сфері створюються умови для стабільного динамічного розвитку даного суспільства.

Воєнна безпека суспільства – такий стан її внутрішніх і зовнішніх суспільних відносин, компонентів, за якого забезпечується їх захищеність, заснована на ефективній протидії впливу воєнних загроз (збройного насильства), мінімізуючи негативні впливи військової експансії ззовні, отже, у всіх суспільних сферах, створюючи умови для стабільності цього суспільства [2].

Воєнна безпека – це складова частина, найважливіший компонент національної безпеки, що визначає стан обороноздатності країни та її можливості щодо забезпечення захисту національних інтересів засобами збройного насильства.

Воєнна безпека характеризує здатність держави протидіяти виникненню війни, залученню до війни, а в разі її виникнення – зведення до мінімуму збитків і руйнівних наслідків для національної безпеки країни.

Воєнна безпека держави передбачає формування професійного складу збройних сил, постійне їх навчання та практичне «відточення» навичок, удосконалення матеріально-технічного забезпечення

військовослужбовців і членів їхніх сімей, проведення спільних навчань із країнами НАТО з метою опанування інноваційної зброї, нових навичок і знань, удосконалення управління у сфері гарантування воєнної безпеки, постійне інформування громадськості про стратегічні напрями формування та розвитку воєнної безпеки України.

Для підтримки воєнної безпеки в Україні потрібна підтримка військового потенціалу на рівні, якого досить для оборони в разі виникнення кризової ситуації в безпосередній близькості від державного кордону. Необхідний рівень воєнної безпеки досягається за наявності всього комплексу структурних компонентів, суто військових, політико-дипломатичних, економічних, ідеологічних та інших, цілеспрямованими та скоординованими зусиллями державних інститутів.

Для захисту життєво важливих інтересів суспільства держава використовує різні засоби та способи, серед яких особливе місце посідає військова сила. Потенційно існуюча воєнна небезпека змушує всі держави дбати про свою здатність захиститись від неї. Такий підхід є основним під час побудови систем як міжнародної безпеки, так і безпеки окремих держав. Як зазначає іспанський політолог Л. Саніс-тебан, «починаючи з деякого рівня складності, політичні системи створюють спеціальні органи для ведення війни, орієнтовані як проти зовнішніх ворогів, так і проти внутрішніх груп, які намагаються повалити еліти» [11].

На підставі аналізу літератури із проблематики можна виділити два основні, «крайні», концептуально різні типи воєнної безпеки – оборонну та наступальну [12].

Оборонний тип характеризується прагненням держави або її еліти забезпечити таку власну воєнну безпеку, яка передусім зводиться до недопущення актуалізації потенційних військових загроз або адекватної протидії загрозам, що перейшли в реальну площину, до мінімізації військової експансії щодо цієї країни (іноді також її найближчих союзників). Військово-політичні інтереси таких держав, пов'язані з безпекою, найчастіше обмежені рамками власних і прикордонних територій. Принаймні їм не властиві амбіції супердержав, їхня зовнішня політика помірковано експансивна, стримана. Потенціал держав, яким притаманні риси такого типу воєнної безпеки, зазвичай обмежений [12].

Наступальний тип передбачає більш активну зовнішньополітичну позицію держави, яка може мати деякою мірою й експансивний характер. Завдання такої системи воєнної безпеки виходять за рамки суто оборони території країни, регіону. Нерідко національні інтереси держави, що реалізує цю безпекову концепцію, поширюються далеко за її межі. Вона часто претендує на роль якщо не світового, то регіонального лідера. Його система воєнної безпеки покликана (за допомогою демонстрації або безпосереднього застосування військової сили) забезпечити власні домагання там, куди поширюються інтереси, зумовлені далекосяжними геополітичними амбіціями, де існує (або може з'явитися) загроза протидії домінуванню. Таке концептуальне бачення властиве насамперед імперіям, або так званим наддержавам, тобто державам із величезним політичним, економічним і військовим потенціалом.

Висновки. Отже, дослідження концептуальних основ воєнної безпеки дозволяє сформулювати деякі методологічні положення в її визначенні в сучасній Україні. Воєнна безпека, з урахуванням повномасштабного вторгнення Росії на територію України, глобалізаційних викликів і небезпек, передбачає стратегічний важливий аспект гарантування національної безпеки, мета якої – цілісний взаємозв'язок економічного, соціального, політичного, науково-технічного, духовного та власного військового потенціалів, що відрізняються один від одного якісною своєрідністю та внутрішньою структурою. Виділення цих потенціалів, що створюють у своїй взаємодії сукупний потенціал воєнної безпеки, дозволяє орієнтувати процес її розвитку таким чином, щоб потенційні можливості держави та суспільства перетворити на активний чинник, що відповідає вимогам до воєнної безпеки.

Натепер виникла об'єктивна потреба у формуванні Доктрини воєнної безпеки в умовах війни, де треба врегулювати питання професіоналізації Збройних сил України, оптимізацію державного управління у сфері оборонно-промислового комплексу, збільшення фінансування на наукові розробки інноваційних засобів захисту військовослужбовців, інноваційну зброю, передбачити проведення форсайт-досліджень у сфері воєнної безпеки з урахуванням сучасних глобалізаційних викликів і небезпек, виокремити проблеми економічної, екологічної, кадрової, продовольчої безпеки з урахуванням гарантування воєнної безпеки, визначити пріоритети розвитку воєнної безпеки на 5, 10 та 30 років.

У перспективі подальших розвідок передбачається проаналізувати світовий досвід формування та гарантування воєнної безпеки, виокремлення основних складових частин воєнної безпеки за кордоном.

Література:

1. Луценко Ю. Поняття та зміст воєнної безпеки України у світлі сучасних викликів та загроз. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2018. Вип. 137. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/3650/3318>
2. Ковалів М., Іваха В. Воєнна безпека як чинник стабільності суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1903/1/3-2015kmvchss.pdf>
3. Мінеєв П. Рекомендації щодо викладання методики визначення рівня воєнної безпеки для слухачів оперативного-тактичного рівня навчання. *Військова освіта*. 2021. № 1 (43). С. 180–191.
4. Обороздатність VS воєнна безпека держави: теоретико-правовий аспект / В. Артемов та ін. *Захист інформації*. 2022. Т. 24. № 1. С. 21–28.
5. Обороздатність VS воєнна безпека держави: теоретико-правовий аспект / Л. Перевалова та ін. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Юридичні науки». 2019. № 1. С. 7–13.
6. Свида І. Обґрунтування вимог до алгоритмізації процесів комплексного опрацювання інформації в системі забезпечення воєнної безпеки. *Військово-технічний збірник*. 2011. № 2 (5). С. 162–165.
7. Арутюнян Артак. Потенціал воєнної безпеки держави. *Філософський Вісник / Scientific Artsakh*. 2018. № 1 (1). С. 173–181.
8. Національна безпека держави: особливості забезпечення у режимі воєнного стану / О. Васильчишин та ін. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 4. С. 289–297. DOI: 10.35774/econ2022.04.289
9. Чобіток П. Воєнна безпека держави у доктрині забезпечення національної безпеки. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія «Право». 2013. Вип. 8. С. 283–291.
10. Захирова В. И. Военная безопасность и внешняя политика государства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». 2014. № 1 (20). С. 121–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2014_1_17
11. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави : підручник / О. Дузь-Крятченко та ін. ; за заг. ред. В.М. Телелима. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. 620 с.
12. Арутюнян Артак. Потенціал воєнної безпеки держави: сутність, структура и особенности. *Філософський Вісник / Scientific Artsakh*. 2021. № 1 (8). С. 54–63.